

Arkhaia Anatolika
Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi
The Journal of Anatolian Archaeological Studies
Volume 4 (2021)

**Aydın Arkeoloji Müzesi'ndeki Menderes Antiokheiası Buluntusu
Heykeltıraşlık Eserleri**

*Sculpture Artifacts from Antioch on the Maeander in the Aydın
Archaeological Museum*

Umut KAPUCI

 <https://orcid.org/0000-0001-8550-6091>

Geliř Tarihi: 06.06.2021 | Kabul Tarihi: 04.07.2021 | Online Yayın Tarihi: 11.07.2021

Makale Künyesi: Kapuci, U. (2021). Aydın Arkeoloji Müzesi'ndeki Menderes Antiokheiası Buluntusu Heykeltıraşlık Eserleri. *Arkhaia Anatolika*, 4, 256-268. <https://doi.org/10.32949/Arkhaia.2021.35>

Arkhaia Anatolika, Anadolu Arkeolojisi Araştırmaları Dergisi "Açık Eriřimli" (Open Access) bir dergidir. Kullanıcılar, dergide yayınlanan makalelerin tamamını tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstermek suretiyle bilimsel çalışmalarında bu makalelerden faydalanabilir. Bunun için yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almasına gerek yoktur.

Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tamamen yazar(lar)ına aittir.

Arkhaia Anatolika, The Journal of Anatolian Archaeological Studies follows Open Access as a publishing model. This model provides immediate, worldwide, barrier-free access to the full text of research articles without requiring a subscription to the articles published in this journal. Published material is freely available to all interested online readers.

The scientific and legal propriety of the articles published in the journal belongs exclusively to the author(s).

Arkhaia Anatolika

ISSN: 2651-4664

arkhaiaanatolika.org
Arkhaia Anatolika 4 (2021) 256-268
DOI: 10.32949/Arkhaia.2021.35

Araştırma Makalesi / Research Article

Aydın Arkeoloji Müzesi'ndeki Menderes Antiokheiası Buluntusu Heykeltıraşlık Eserleri

Sculpture Artifacts from Antioch on the Maeander in the Aydın Archaeological Museum

Umut KAPUCI*

Öz

Bu çalışmada, günümüzde Aydın Arkeoloji Müzesi Taş Eserler Deposu'nda korunan ve müzeye satın alma yoluyla kazandırılan iki büst ve bir kabartma parçası ele alınmıştır. Amaç, Karia Bölgesi'nin Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi heykeltıraşlık literatürüne katkı sağlayarak, eserleri bilim dünyasına sunmaktır. Bu doğrultuda Menderes Antiokheiası'nda bulunan plastik eserlerin tipoloji ve stil özellikleriyle birlikte, buluntuların ait olduğu dönem özellikleri ve heykeltıraşlık merkezleri belirlenmeye çalışılmıştır. Daha önce Menderes Antiokheiası antik kenti ile ilgili Aydın Arkeoloji Müzesi'nde korunan ve araştırmacılar tarafından Aphrodisias antik kenti *girlandlı* lahitler grubu içerisinde değerlendirilen ve *girland* taşıyıcısı olarak Herakles *Hermesinin* betimlendiği bir lahit parçası dışında herhangi bir heykeltıraşlık eserinin yayınlanmamış olması, bu çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir. Eserler kazı malzemesi olmaması ve buluntu durumu ile ilgili envanter kayıtlarında bilgi bulunmaması nedeniyle genel olarak Karia Bölgesi ve yakın coğrafyadaki Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi heykeltıraşlık eserleriyle analogi yoluyla tarihlenebilmiştir. Araştırma içeriğini oluşturan iki büst parçasından ilk örnek Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde MS 1. yüzyılın ikinci yarısının dönem modasını, ikinci örnek MS 2. yüzyıl sonlarının stil özelliklerini yansıtmaktadır. Üçüncü ve son örneği oluşturan kabartma parçası için ise Hellenistik Dönem Pergamon ekolü etkisi altında MÖ 2. yüzyılın ilk yarısı önerilmektedir. Yapılan karşılaştırmalar sonucunda buluntuların Pergamon, Aphrodisias, Tralleis ve Stratonikeia gibi yakın merkezlerdeki eserlerin stil özelliklerini yansıttığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karia Bölgesi, Menderes Antiokheiası, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi, Heykeltıraşlık, Büst, Kabartma

Abstract

In this study, two busts and a relief fragment, which are preserved in the Stone Artifacts Warehouse of Aydın Archaeological Museum and brought to the museum through purchase, are discussed. The study aims to bring these artifacts into discussion and thereby contribute to the sculpture literature of the Hellenistic and Roman Imperial Periods of the Caria Region. To this end, the researchers determined the typology and style features of the plastic works found in Antioch on the Maeander, as well as the period features and sculpture centers of the finds. The originality of the study is reified by the fact that no studies on sculptural works have been published, except for a sarcophagus fragment depicting the Heracles *Herme* as the bearer of the garland, which was previously preserved in the Aydın Archaeological Museum related to the ancient city of Antioch on the Maeander and evaluated by the researchers in the group of sarcophagi with garland of the ancient city of

* Arkeolog Umut Kapuci, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Programı, Aydın/TR. E-mail: ukapuci@gmail.com / Orcid iD: 0000-0001-8550-6091

Bu çalışma, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora programında, Doç. Dr. Murat Çekilmez danışmanlığında yürütülen "Aydın Arkeoloji Müzesi Örnekleriyle Karia Bölgesi Heykeltıraşlığı" adlı Doktora Tezinden türetilmiştir. Söz konusu tez çalışması, FEF-19015 numaralı proje ile ADU Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmiştir. Destekleri için Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve ADU BAP Birimine teşekkür ederim. Aydın Arkeoloji Müzesi'ndeki eserlerin izin ve destekleri nedeniyle Müze Müdürü Arkeolog Abdülbari Yıldız, Arkeolog Yılmaz Akkan, Arkeolog Funda Ertuğrul ve Arkeolog Şenay Çekilmez'e, çalışmalar sırasındaki yardımları nedeniyle Arş. Gör. Emrah Özdemir, Arkeolog Kemal Ersavaş ve Arkeolog Fevzi Özcan'a teşekkür ederim.

Aphrodisias. Since the artifacts are not excavated materials and there is no information in the inventory records about the find context, they were dated by analogy with the Hellenistic and Roman Imperial Period sculpture works in the Caria Region and the nearby geography. The first example of the two bust fragments that make up the research content reflects the fashion of the second half of the 1st century AD in the Roman Imperial Period, and the second example reflects the style characteristics of the end of the 2nd century AD. The first half of the 2nd century BC, under the influence of the Hellenistic Period Pergamon School, is suggested for the relief fragment, which constitutes the third and final example. As a result of the comparisons, it is seen that the finds reflect the stylistic features of the works in nearby centers such as Pergamon, Aphrodisias, Tralleis and Stratonikeia.

Keywords: Caria Region, Antioch on the Maeander, Hellenistic and Roman Imperial Period, Sculpture, Bust, Relief

Giriş

Karia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Menderes Antiokheiası yerleşiminde şimdiye kadar, kısa süreli arkeolojik yüzey araştırmaları dışında herhangi bir kazı çalışması yapılmamıştır. İlk olarak 1775 yılında R. Chandler, Ephesos'tan doğuya, Antiokheia'ya kadar uzanan büyük bir yoldan bahsetmiştir¹. Bu yol özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde doğudan batıya uzanan ticari ve askerî açıdan stratejik bir konum üzerinde yer almaktadır. Daha sonra 1824 yılında W. M. Leake, kentin coğrafi konumunun yanı sıra Ephesos'tan başlayıp Mazuka'ya giden "Büyük Doğu Yolu"ndan bahsettiği çalışmada, söz konusu yolun Morsynos Nehri üzerindeki antik köprüden ve bu köprü üzerinden Antiokheia'dan geçerek Karoura ve Laodikeia'ya ulaştığını aktarmaktadır². Araştırmacı, R. Chandler'in belirttiği bu rotayla ilgili daha kapsamlı bilgiler vermiştir. 1842 yılında W. J. Hamilton, Menderes Antiokheiası kalıntıları arasında, *akropolis* surları, iç kale, stadion ve küçük ölçekli tiyatronun *skene* ve *proskene* bölümlerinden bahsetmektedir³. Bu nedenle kentin kalıntılarını tanımlama açısından W. J. Hamilton'un verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Bu bölgede uzun yıllardır araştırmalar yürüten Aphrodisias kazısı başkanı R. R. R. Smith ile C. Ratté, 1994 yılında Menderes Antiokheiası'nda arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirmişlerdir⁴. Araştırmacılar, yüzey araştırmasının sonuçlarını içeren çalışmada; Roma İmparatorluk Dönemi savunma mimarisi ve doğu-batı doğrultulu, yaklaşık 200 m uzunluğundaki stadion ile ilgili bilgiler aktarmaktadır. Özellikle son yıllardaki arkeolojik gelişmelerle birlikte kentin yeniden ele alınması, yerleşim hakkındaki bilgilerimizin artmasını sağlamıştır. 2011 yılında R. Dinç, Menderes Antiokheiası antik kenti yakınındaki Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen köprüyü, topografik ve jeo-stratejik konumu açısından değerlendirmiştir⁵. Bu çalışmayla kentin stratejik konumu ve Roma İmparatorluk Dönemi yapıları konusundaki bilgilerimiz artmıştır. 2012 yılında ise A. Saraçoğlu ve H. Üreten, kentin tarihsel coğrafyasına değindikleri çalışmalarında *akropolis* ve yamaç yerleşimlerine ait yapı kalıntıları ile ilgili bilgiler aktarmışlardır⁶. 2017 yılında R. H. Söner, kentin tarihi coğrafyasının yanı sıra sikke darbı, sur, tiyatro, stadion ve köprü gibi mimari kalıntıları ve *nekropolis* alanını içeren bir çalışma gerçekleştirmiştir⁷. Sözü edilen bu çalışma son yıllarda kentle ilgili en kapsamlı yayındır. Kuruluşu Hellenistik Dönem'e dayanan kentin bu dönemi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamasına karşın, burada değerlendirilen kabartma parçası, kentte Hellenistik Dönem'de plastik buluntuların var olduğunu göstermiştir.

¹ Chandler 1775, 207-210.

² Leake 1824, 249.

³ Hamilton 1842, 529-530.

⁴ Smith ve Ratté 1996, 21-24.

⁵ Dinç 2011, 111-128.

⁶ Saraçoğlu ve Üreten 2012, 88-89.

⁷ Söner 2017, 139-153.

Bu çalışmada ele alınan üç plastik eser dışında günümüzde Aydın Arkeoloji Müzesi'nde korunan, 2656 envanter numaralı, *girland* taşıyıcısı olarak Herakles *Hermesi* betimlenen bir lahit parçası yer almaktadır (fig. 1). Söz konusu eserin müze envanter kayıtlarında Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Başaran mahallesinden 16.05.1981 tarihinde müzeye getirildiği belirtilmektedir. Menderes Antiokheiası buluntusu olan bu lahit parçası, 1996 yılında V. M. Strocka⁸ ve 2007 yılında F. Işık⁹ tarafından Aphrodisias *girlandlı* lahitler grubunda incelenmiştir. Aynı eser, 2012 yılında N. Yıldırım¹⁰ tarafından Herakles *Hermeleri* özneline değerlendirilmiştir. Lahit parçası dışında kentin plastik eserleriyle ilgili herhangi bir araştırma bulunmamaktadır.

Figür 1: Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Menderes Antiokheiası buluntusu lahit parçası

Tipoloji ve İkonografi

Büst 1

Çalışma kapsamında ele alınan ilk eser, bir erkek büstü parçasıdır. Menderes Antiokheiası buluntusu 1854 envanter numaralı örnek, Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Başaran mahallesinde bulunmuş ve 20.05.1976 tarihinde satın alma yoluyla Aydın Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmıştır¹¹. Orta grenli beyaz mermerden, dairesel kaide üzerinde, hafif sağına dönük, gövdenin üst kısmında köprücük kemiğine, alt kısmında ise göğüs altına kadar işlenmiş giysisiz büst, baş ve kaideyle birlikte tek bloktan yontulmuştur (fig. 2a-d). Baş, boynun biraz üzerinden kırık ve eksiktir. Sağ omuz ve göğsün kaide ile birleştiği nokta onarılmıştır. Gövde ve kaide üzerinde *patina* görülmektedir. Kolların işlenmediği büst; altta dairesel formu, iki *torus* arasında derin bir *trokhilos* bulunan *Ionik* formda, *tabulasız* ve yazıtsız kaide üzerinde yer almaktadır.

Menderes Antiokheiası buluntusu, imparator büstlerinde erken örneklerden bilinen kılıç kayışı ve *paludamentum*¹² ile betimlenmemiş olup, giysisiz olması nedeniyle imparator büstlerinin yanı sıra *privat* portre olarak gruplandırılan erkek büstleri içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca kaide özneline değerlendirildiğinde; cephe ve profil teşhiri düşüncesini yansıtan biçimde ön kısımda izlenen *torus* silmelerinin yanlarda, gövde düzleminde yarı çapta kesilerek arka kısımda işlenmediği görülmektedir.

Lucius Cornelius Sulla¹³, Gaius Marius¹⁴ ve Augustus¹⁵ büstleri, köprücük kemiklerinin işlendiği erken örneklerdendir. Iulius Claudiuslar Dönemi büstleri, genellikle omuz başı ve kollar işlenmeden köprücük kemiklerine kadar betimlenmiştir¹⁶. Flaviuslar¹⁷ ve Traianus Dönemi¹⁸ büstlerinde köprücük kemiklerine kadar işlenen örnekler bulunsa da

⁸ Strocka 1996, 467, fig. 29.

⁹ Işık 2007, kat. no. 28f, lev. 28-8.

¹⁰ Yıldırım 2012, 232, fig. 14.

¹¹ Ölçüler: Y.: 43 cm, G.: 33 cm, K.: 12 cm, Kaide Y.: 12 cm, Kaide Ç.: 23 cm.

¹² Smith 2008, 234-235.

¹³ Wünsche 2007, 126.

¹⁴ Wünsche 2007, 127.

¹⁵ Wünsche 2007, 132.

¹⁶ Pozzi 1989, 98, kat. no. 13; Smith 2008, 232-233.

¹⁷ Stuart-Jones 1912, 140, kat. no. 5; Smith 2008, 234-235; Fittschen *et al.* 2010, 65-66, kat. no. 60.

¹⁸ Wünsche 2007, 136, 137; Özgan 2013, 74, fig. 60.

genel tipolojide omuzlarla birlikte gelişkin biçimde göğüs işlenişi görülmektedir. Bu tipoloji Hadrianus Dönemi'nde¹⁹ de sürdürülürken Antoninuslar Dönemi ve sonrasında büstler, genel olarak Hadrianus Dönemi özellikleri göstermesine rağmen, Commodus²⁰ ve Gallienus Dönemi²¹ örneğinde olduğu gibi bel kısmına kadar kollar ile birlikte işlenen örnekler de bulunmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler ışığında Menderes Antiokheiası buluntusu, Iulius Claudiuslar Dönemi erken büst örneklerinin genellikle bir portre yontusuna separat yapılacak düzeyde omuzlardan aşağıya dar açılı inen konturu nedeniyle daralan kısa üst gövde ve yuvarlatılmış göğüs yapısının yanı sıra arka kısımlarının oyulmadan bırakılması²² geleneğine karşıt biçimde yüzyılın ikinci yarısında görülen biraz daha yükselmiş üst gövde ile nispeten gelişkin ve öne taşkın göğüs yapısı nedeniyle MS 1. yüzyılın ikinci yarısına ait olmalıdır. Benzer tipteki Aphrodisias Müzesi'nde yer alan ve MS 1. yüzyıl başlarına tarihlenen 5756 envanter numaralı *Atrium* Evi buluntusu Germanicus büstü²³, Smith'in²⁴ değindiği üzere Iulius Claudiuslar Dönemi erken büst örneklerinin temsili biçiminde dar tutulan omuz ve kısa üst gövde işlenişinin yanı sıra, arka kısmının oyulmadan bırakılması ve cepheden görülebilen destek nedeniyle Menderes Antiokheiası örneğine göre erken tarihli olmalıdır. Aphrodisias Müzesi'nde korunan ve MS 1. yüzyılın sonuna tarihlenen 79/10/156 envanter numaralı Hadrianus Hamamları buluntusu kılıç kayışlı büst²⁵, omuzlardan göğüs altına kadar işlenen üst gövde yapısı, göğsün yatay düzlemde arada bir *tabula* bulunmadan doğrudan *Ionik* formlu bir kaideye oturması ve diyagonal biçimde arkaya eğimli²⁶ omurga desteğinin formu nedeniyle Menderes Antiokheiası yontusu ile çağdaş olmalıdır. Bodrum Arkeoloji Müzesi'nde yer alan ve MS 2. yüzyıla tarihlenen 4.4.78 envanter numaralı Stratonikeia buluntusu erkek büstü²⁷, omuzların yanı sıra kolların üst kısmının da işlenmesi ve göğüs ile kaide arasında bulunan *tabula* ile Menderes Antiokheiası örneğinden daha geç olmalıdır.

Figür 2a: Büst 1, ön yüz

Figür 2b: Büst 1, sağ profil

¹⁹ Lippold 1936, 207, kat. no. 593; Helbig 1963, kat. no. 27.

²⁰ Fittschen ve Zanker 1985, 85 vd., kat. no. 78.

²¹ İnan ve Rosenbaum 1966, 188, lev. CXL, 1-2.

²² Smith 2008, 232.

²³ Smith 2008, 232-233.

²⁴ Smith 2008, 232.

²⁵ Smith 2008, 234-235.

²⁶ Smith 2008, 234.

²⁷ Özgan 1999, 134-135, kat. no. K50.

Figür 2c: Büst 1, sol profil

Figür 2d: Büst 1, arka yüz

Büst 2

Menderes Antiokheiası'ndan 2948 envanter numaralı ikinci buluntu²⁸ Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Başaran mahallesinde bulunmuş, 07.05.1987 yılında satın alma yoluyla Aydın Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmıştır. Kalın grenli beyaz mermerden dairesel kaide üzerinde, omuzlardan göğüs altına kadar işlenmiş deri zırtlı erkek büstü, gövde ve kaideyle birlikte tek bloktan yontulmuştur (fig. 3a-c). Gövdeye sonradan eklenen portre eksiktir. Boyun çukurunda kırık ve çatlak izleri yer alırken, sağ omuz ve kaideden bir parça kırık ve eksiktir. Yüzey geneline yayılan *patina* görülebilmektedir. Bir tunik üzerine, merkezinde Medusa başı bulunan *lorica* giyimli büstün sol omzu üzerinden göğüs üzerine bir *epomides* sarmaktadır. Büst, dairesel formlu, iki *torus* arasında derin bir *trokhilos* bulunan *Ionik* kaide ile taşınmaktadır. Kaide ile göğüs arasında yazısız *tabula* yer almaktadır. Menderes Antiokheiası buluntusu büst parçası, *lorica* giyimli olmasının yanı sıra, göğüs üzerinde Medusa başı betimlenmesi nedeniyle bir imparator büstüne ait olmalıdır.

Figür 3a: Büst 2, ön yüz

Figür 3b: Büst 2, sol profil

Figür 3c: Büst 2, arka yüz

²⁸ Ölçüler: Y.: 44,5 cm, G.: 40 cm, K.: 25 cm, Kaide Y.: 10 cm, Kaide Ç.: 18 cm.

Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde Iulius Claudiuslar Dönemi'nden itibaren imparator zırlı yontu ve büstlerinde Medusa başı betimlemesi bulunmaktadır²⁹. Bu gelenek, Flaviuslar Dönemi zırlı portre yontularında sürdürülmüş³⁰, Traianus Dönemi büst ve zırlı heykellerinde ise yine göğüs kısmında *lorica* üzerinde Medusa başı, altında *antitetik* biçimde *griphon*lar betimlenmiştir³¹. Hadrianus Dönemi büst ve zırlı heykellerinde de yine göğüs kısmında *lorica* üzerinde Medusa başı ve Pallas Athena ile her iki yanında Victoria betimlenmektedir³². Hadrianus Dönemi'nde bazı örneklerde Traianus Dönemi ile benzer biçimde Medusa başı altında *antitetik griphon*lar yer almaktadır³³. Antoninuslar Dönemi'nde de göğüs üzerinde *antitetik* biçimde konumlandırılan *griphon*lar ve Medusa başı betimlemeleri yoğun olarak kullanılmıştır³⁴. Iulius Claudiuslar Dönemi'nden itibaren zırlı portre yontusu ve büstler üzerinde betimlenen Medusa başları MS 4. yüzyıla kadar³⁵ çok sayıda zırlı yontu üzerinde farklı biçimlerde görülmektedir. Söz konusu dönemler içerisinde ayırt edici belirteç ise Medusa başlarının betimlenme biçimidir. Antik çağ sanatında bedeni olmadan sadece başı ile betimlenen Medusa örnekleri MÖ 5. yüzyılın ortalarından itibaren görülmektedir³⁶. Menderes Antiokheiası buluntusu ikinci örnek üzerinde betimlenmiş Medusa başı, dolgun yüz hatlarından ve *patetik* ifadeden uzak, durağan yapısı ile Roma İmparatorluk Dönemi büst gelişim şeması içerisinde Traianus Dönemi'nde görülen dolgun ve keskin hatlara sahip Medusa başı³⁷ tasvirlerine karşıt biçimde Hadrianus Dönemi³⁸ ile başlayan ve Antoninuslar Dönemi'nde³⁹ sürdürülen tipolojiye yakın özelliktedir. Menderes Antiokheiası buluntusu, değinilen özelliklere ek olarak etli ve ağır göz kapakları işlenişle Antoninuslar Dönemi özellikleri göstermesine rağmen, Hadrianus⁴⁰ ve Geç Antoninuslar Dönemi⁴¹ örneklerinde Medusa saçları uzun verilse de yanlarda birbirine dolanan hacimli bukleler "S" formunda dalgalanarak aşağıya uzanmakta ve çene hizasında sonlanmaktadır. İncelediğimiz örnek ise aşağıya sarkmadan yatay düzlemde her iki yana yönelen ve özellikle sol tarafındaki buklelerde görülen derin ve köprülü matkap kanalları ile ayrılarak alev görünümünde⁴² uçşan, hareketli ve dalgalı uzun saç düzenlemesiyle, örnekleri Hierapolis tiyatrosu frizlerinde⁴³ izlenebilen Severuslar Dönemi stil özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca Hadrianus⁴⁴ ve Antoninuslar Dönemi'nde⁴⁵ büst kaidelerinin yükselen *trokhilos* bölümünün Severuslar Dönemi'nde⁴⁶ alçalan formu, Menderes Antiokheiası buluntusu yontu ile benzer yapıdadır. Dolayısıyla incelenen büst parçasının tarihi için Roma İmparatorluk Dönemi içerisinde MS 2. yüzyıl sonları-Erken Severuslar Dönemi- önerilmektedir. Benzer tipteki İzmir Arkeoloji Müzesi'nde yer alan ve Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen 21516 envanter numaralı Metropolis buluntusu zırlı

²⁹ Özgan 2013, 217, fig. 140a-b.

³⁰ Stemmer 1978, 62, kat. no. V 10.

³¹ Vermeule 1981, 302, kat. no. 258.

³² Mendel 1914, 316 vd., kat. no. 585.

³³ İnan 1974, 649, no. 2, lev. 198-199.

³⁴ Niemeyer 1968, 98, kat. no. 60, lev. 21,1.

³⁵ İnan ve Rosenbaum 1966, 86-87, lev. XLI, no. 3.

³⁶ Dinç ve Durugönül 2015, 167.

³⁷ Poulsen 1974, 65, no. 35, lev. 58-61.

³⁸ İnan ve Rosenbaum 1966, 68-69, no. 29, lev. XIX; Özgür 1996, no. 35.

³⁹ Rosenbaum 1960, 57, kat. no. 47, lev. 34, 3-4.

⁴⁰ Fittschen ve Zanker 1985, 52, kat. no. 50.

⁴¹ Wegner 1979, 115.

⁴² Koch 2001, 50.

⁴³ Çubuk 2008, 132-134, fig. 3.1, 3.2.

⁴⁴ Lippold 1936, 207, kat. no. 593; Helbig 1963, kat. no. 27.

⁴⁵ Hinks 1935, 73, fig. 62.

⁴⁶ İnan ve Rosenbaum 1966, 84, no. 59, lev. XXXVII, 1.

yontu⁴⁷, herhangi bir motif betimlenmemiş detaylı *lorica* işlenişi nedeniyle Menderes Antiokheiası örneğine göre erken tarihli olmalıdır. Roma Kapitol Müzesi'nde korunan ve MS 2. yüzyıl sonlarına tarihlenen 463 envanter numaralı Decimus Clodius Septimus Albinus⁴⁸ ve St. Raymond Müzesi'nde yer alan 30113 envanter numaralı Septimus Severus zırlı büstü⁴⁹, *lorica* üzerinde betimlenen Medusa başının dolgun ve yuvarlatılmış hatlardan uzak oval formu, derin kanallı köprülü matkap uygulaması ile birbirinden ayrılan buklelerin yanlara açılarak uçuşan, hareketli ve dalgalı saç düzenlemesi nedeniyle incelediğimiz yontu ile çağdaş olmalıdır. Side Müzesi'nde yer alan ve MS 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen 35 envanter numaralı Side buluntusu Licinius yontusu⁵⁰, *lorica* üzerinde betimlenen Medusa başının stilize ve şematik yapısının yanı sıra göğsün daha aşağısında konumlandırılmış olmasıyla Menderes Antiokheiası buluntusundan daha geç olmalıdır.

Büst üzerinde betimlenen Medusa tasvirleri, zırlı yontuların motifi olmalarının yanı sıra ikonografik açıdan Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparatorluğun koruyucusu ve sürekliliğinin güvencesi olarak görülmüştür⁵¹. Bu nedenle Medusa tasvirleri dönem modasında sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Kabartma Parçası

Menderes Antiokheiası'ndan 2632 envanter numaralı üçüncü ve son örnek⁵², bir kabartma parçasıdır. Eser, Aydın ili, Kuyucak ilçesi, Başaran mahallesinde bulunmuş ve 20.01.1981 tarihinde satın alma yoluyla Aydın Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılmıştır. Kalın grenli beyaz mermerden yapılmış eser yüksek bir kabartmaya ait olmalıdır (fig. 4). Sadece dış yüzeyinden bir parça korunmuş, diğer kısımlar kırık ve eksiktir. Korunan kısımda boynun solunda el parçası bulunan yüksek kabartma bir erkek başı betimlenmiştir. Gövde, boyundan itibaren kırık ve eksiktir. Yüzey geneline yayılan *patina* görülmektedir. Dalgalı saçlar alın üzerinde ortadan ikiye ayrıldıktan sonra yanlardan kulakların üst kısmını kapatarak arkaya yönelmektedir. Yüz, yuvarlak hatlı ve dolgun, alın geniş ve yüksektir, göz kapakları etli verilirken *iris* ve *pupilis* işlenmemiştir. Yanaklar dolgun, burun geniş, ağız kapalı, dudaklar dolgun ve çene yuvarlatılmıştır.

Figür 4: Kabartma parçası

Başın doğal yapıda hafifçe dönüşü, uzun ve dalgalı saç modeli, saç-deri geçişinin yumuşak bir hatla işlenmesi, yanakların yumuşak ve dolgun verilmesi, saçların sınırlandırdığı üçgen formlu alın, dolgun ve hareketli dudaklar ve henüz hacmini yitirmemiş saç buklelerinin yanı sıra karşılaştırma örnekleriyle Menderes Antiokheiası buluntusu kabartma, MÖ 2. yüzyılın ilk yarısının özelliklerini göstermektedir. Berlin Pergamon

⁴⁷ Aybek 2009, 62 vd., no. 46, lev. 26.

⁴⁸ Özgan 2015, 33, fig. 13a.

⁴⁹ Fittschen ve Zanker 1985, 92, kat. no. 80.

⁵⁰ İnan ve Rosenbaum 1966, 86-87, lev. XLI, no. 3.

⁵¹ Özgan 2013, 195.

⁵² Ölçüler: Y.: 11 cm, G.: 10 cm, Göz Y.: 1,5 cm, Göz G.: 2 cm, Kab. Y.: 8 cm.

Müzesi'nde korunan ve MÖ 2. yüzyılın başlarına tarihlenen 135 envanter numaralı Pergamon buluntusu genç erkek portresinin⁵³ geniş ve yüksek alın yapısı, büyük ve açık gözlerde dışa taşkın göz küresi ve etli göz kapakları, geniş ve dolgun yanakları ile şişkin ve belirgin elmacık kemiklerinin yanı sıra dolgun dudak yapısı, Antiokheia yontusu ile benzerlik göstermektedir. Ancak Pergamon portresi, III. Alexandros etkisiyle *Diadokhlar* ve sonrasının dönem modasını⁵⁴ yansıtan biçimde *anastole* ve ince kanallarla ayrılarak yüz dokusu ile kontrast oluşturacak düzeyde hareketli ve hacimli bukleler, kırıksıklıklar ile hareketlendirilen alın, korunan sol kulağın dışa taşkın yapısı ve sol gözün sağına oranla daha yükseğe yerleştirilmesi ile vurgulanan asimetrik yüz hatlarının yansıttığı *patetik* ifade nedeniyle Antiokheia yontusundan erken tarihli olmalıdır. Aydın Arkeoloji Müzesi'nde korunan ve MÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen 37 envanter numaralı yayınlanmamış Apollon Kitharodos tipindeki yontu⁵⁵, saç-deri geçişinin yumuşak işlendiği, alın üzerinde ortadan ikiye ayrılan uzun, dalgalı ve hacimli saçların kulakların üst kısmını kapatarak arkaya yönelen yapısı, saçların sınırlandırdığı üçgen formlu geniş ve yüksek alın, geniş ve dolgun yanaklarda şişkin ve belirgin elmacık kemikleri, badem formlu gözlerde göz küresinin dışa taşkın biçimde belirgin yapısı, hareketli ve dolgun dudak yapısına sahip küçük ve kapalı ağız ile yumuşak hatlı verilen yuvarlatılmış dolgun ve geniş çene yapısı bakımından Menderes Antiokheiası buluntusu örnekle oldukça benzer özellikler göstermekte, dolayısıyla bu iki eser çağdaş olmalıdır. Berlin Pergamon Müzesi'nde korunan ve MÖ 2. yüzyıla tarihlenen 784 envanter numaralı Halikarnassos buluntusu mezar stelinde betimlenen erkek yontusu başı⁵⁶, Geç Hellenistik Dönem özellikleri yansıtan durağan ifade, kısa saç modeli ve dışa taşkın alın yapısının yanı sıra küçük ve kısık göz işleniş nedeniyle Menderes Antiokheiası örneğinden daha geç olmalıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Büyük Menderes Vadisi yerleşimlerinden Menderes Antiokheiası, Plinius'un aktardığı bilgilere göre Symmathios ve Kranaos'un birleşimi ile *-synoikismos*- oluşturulmuştur (Plin. nat. V, 108). Özellikle bu bölgede MÖ 3. yüzyıldaki Seleukhosların hâkimiyetiyle birlikte başlayan sanat gelişimi daha sonra MÖ 2. yüzyılda da devam etmiştir⁵⁷. MÖ 190 yılında Seleukhoslar ile Pergamon desteğindeki Roma Cumhuriyeti güçlerinin Sipylum Magnesiası'nda gerçekleşen Magnesia Savaşı⁵⁸ ve sonrasında MÖ 188 yılında imzalanan Apameia Barış Antlaşması'yla birlikte Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı Attalos Krallığı'nın idaresi altına girmiştir⁵⁹. Bu kapsamda özellikle II. Eumenes Dönemi'ndeki II. Pergamon Heykeltıraşlık Okulu'nun etkisiyle Batı Anadolu ve adalardaki heykeltıraşlık üretiminde Pergamon ekolüne bağlı olarak bir gelişim ve artış görülmektedir⁶⁰. Bu ekolün Karia Bölgesi'ndeki en belirgin etkisi Menderes Magnesiası⁶¹ ve Tralleis⁶² antik kenti heykeltıraşlık eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Menderes Antiokheiası buluntusu kabartma parçasının yüksekliği, II. Eumenes Dönemi'ndeki friz geleneğine⁶³ yakın görünmektedir. Erkek figürü, uzun ve dalgalı saçlarının yanlara doğru taranması nedeniyle Pergamon ekolünde, daha çok II. Eumenes Dönemi özelliklerini

⁵³ Winter 1908, 154, no. 135.

⁵⁴ Özgan 2016a, 39.

⁵⁵ Apollon Kitharodos tipinde yontu üst gövde parçası, Aydın Arkeoloji Müzesi Taş Eserler Deposu, env. no. 37.

⁵⁶ Pfuhl ve Möbius 1977, 86, no. 141, lev. 32.

⁵⁷ Özgan 1982a, 3.

⁵⁸ Ruge 1937, 2102; Üreten 2005, 201-202.

⁵⁹ Kaya 2016, 241-242.

⁶⁰ Özgan 2016b, 10.

⁶¹ Özgan 1982b, 197 vd.

⁶² Özgan 1982a, 1 vd.; Şahan 2006, 1 vd.; Dinç 2013, 1 vd.; Dinç 2019, 127-132; Çekilmez 2016, 297-322.

⁶³ Smith 2013, 161 vd.; Özgan 2018, 155 vd.

göstermektedir. Menderes Antiokheiası kabartmasındaki figür, saçlarının uzun ve dalgalı işlenmesi nedeniyle MÖ 160/150 civarına tarihlenen Telephos Frizi⁶⁴ kabartmalarındaki erkek figürlerinden daha erken özellikler göstermektedir. Bunun yanında figürün yuvarlak yüz yapısı, büyük ve açık gözleri, etli göz kapakları, şişkin elmacık kemikleri ve küçük kapalı ağız yapısıyla birlikte yuvarlak formlu çenesi, II. Eumenes Dönemi'ndeki Pergamon ekolünün devam ettiğini gösteren özellikleridir.

MÖ 126 yılındaki Aristonikos Ayaklanması⁶⁵ ve MÖ 88 yılındaki Pontus Kralı VI. Mithridates Eupator'un Roma Cumhuriyeti'ne karşı başlattığı ayaklanmalar⁶⁶ nedeniyle MÖ 2. yüzyılın son çeyreğinden MÖ 1. yüzyılın ilk yarısına kadar bölgedeki heykeltıraşlık eserlerinde azalma görülmüştür⁶⁷. Daha sonra Iulius Claudiuslar Dönemi ve sonrasında gelişen ekonomiyle birlikte heykeltıraşlık eserlerinde de artış gözlenmektedir⁶⁸. R. Özgan, Tralleis heykeltıraşlık eserlerini ele aldığı çalışmasında, Tralleis ekolünün Flaviuslar Dönemi sonuyla birlikte etkisini yitirmeye başladığını ve Aphrodisias'ın gölgesinde kalarak, Karia Bölgesi heykeltıraşlığının Aphrodisias'ın egemenliğinde sürdürüldüğünü aktarmaktadır⁶⁹. H. P. Laubscher, Hellenistik Dönem boyunca süreklilik gösteren Tralleis ekolünün, Roma İmparatorluk Dönemi'nde gelişen Aphrodisias ekolünün kuruluşuna yardımcı olduğu ve bu ekolün ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığı düşüncesindedir⁷⁰. Aphrodisias atölyelerinde Roma İmparatorluk Dönemi'nde -MS 1. yüzyıldan Geç Antik Çağ içlerine kadar- çok sayıda portre heykeli yanında kamusal alanlar, konutlar ve mezar odalarında sergilenmek üzere imparator, rahip, filozof ve *privat* portre temsili olarak erkek ve kadın büst yontuları da üretilmiştir⁷¹. Genel büst tipolojisinde olduğu gibi Aphrodisias atölyelerinde de büstler, prestij sembolü olarak bireyin imajını yansıtan biçimde sergileme alanlarında genellikle göz düzleminde konumlandırıldıkları için ayrıntıları vurgulanan biçimde işlenirken, üst gövdenin arkasında derin bir girintiyle oluşturulan omurga işlevinde destek yer almaktadır⁷². Menderes Antiokheiası buluntusu iki büst parçası; lokalizasyon olarak oldukça yakınında yer alan ve özellikle incelenen ilk büst parçasında görüldüğü üzere yoğun raspa uygulaması sonrasında pürüzsüzleştirilerek parlatılan cilalı görünümlü üst gövdede boyun başlangıcında izlenen detaylı köprücük kemiği işçiliği ile Aphrodisias Hadrianus Hamamları ve *Atrium* Evi buluntusu büst örnekleriyle⁷³ benzer özelliktedir. Ayrıca Menderes Antiokheiası buluntusu ikinci büst üzerinde betimlenen Medusa başı, buklelerinin başın sol tarafında düzenli biçimde birbirinden ayrılması, sağ tarafında ise kulak düzleminde çene kısmına uzanan kalın ve geniş yüzeyli buklelerin çatallanarak sivrilen uçları, Aphrodisias Batı *Nekropolis*i buluntusu *girlandlı* bir lahit⁷⁴ ile Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen ve Aphrodisias atölyesine atfedilen 1489 envanter numaralı Harpasa Lahdi⁷⁵ üzerinde yer alan Medusa başının saç düzenlemesi ile benzer stil özelliği yansıtmaktadır. Dolayısıyla Menderes Antiokheiası buluntusu iki büst parçası, çok sayıda büst üretimiyle bilinen Roma İmparatorluk Dönemi Aphrodisias heykeltıraşlık atölyeleri ekolüne ait olmalıdır. Bu düşünceyi destekler şekilde Menderes Antiokheiası buluntusu olan

⁶⁴ Smith 2013, 168 vd.

⁶⁵ Ruge 1937, 2104.

⁶⁶ Ruge 1937, 2104.

⁶⁷ Özgan 1990, 251 vd.

⁶⁸ Özgan 2013, 147 vd.

⁶⁹ Özgan 1982a, 3, 165.

⁷⁰ Laubscher 1966, 127; Özgan 1982a, 165.

⁷¹ Smith, 2008, 11 vd.

⁷² Smith 2008, 13.

⁷³ Smith 2008, 11, 20, no. 3, 22.

⁷⁴ Erim 2000, 69, no. 100.

⁷⁵ Strocka 1996, 473, fig. 45.

Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait lahit parçası (fig. 1), Strocka⁷⁶ ve Işık⁷⁷ tarafından, Aphrodisias ekolü içerisinde *girlandlı* lahitler grubunda incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada üç örnek değerlendirilmiş ve bu doğrultuda kentin Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi heykeltıraşlık eserleri özelinde bölge arkeolojisi literatürüne katkıda bulunulması amaçlanmıştır. Ancak Menderes Antiokheiası buluntusu heykeltıraşlık eserlerinin stil özelliklerinin belirlenebilmesi için kazı buluntusu olan ve konteksti bilinen daha çok plastik buluntu, bu konuda bilgilerimizin artmasını sağlayacaktır.

Figürlerin Listesi:

Figür 1: Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Menderes Antiokheiası buluntusu lahit parçası (U. Kapuci)

Figür 2a: Büst 1, ön yüz (U. Kapuci)

Figür 2b: Büst 1, sağ profil (U. Kapuci)

Figür 2c: Büst 1, sol profil (U. Kapuci)

Figür 2d: Büst 1, arka yüz (U. Kapuci)

Figür 3a: Büst 2, ön yüz (U. Kapuci)

Figür 3b: Büst 2, sol profil (U. Kapuci)

Figür 3c: Büst 2, arka yüz (U. Kapuci)

Figür 4: Kabartma parçası (U. Kapuci)

⁷⁶ Strocka 1996, 467, fig. 29.

⁷⁷ Işık 2007, kat. no. 28f, lev. 28-8.

Bibliyografya

- Aybek, S. (2009). *Metropolis İonia I-Heykel. Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltıraşlığı*. Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Chandler, R. (1775). *Travels in Asia Minor: or An Account of a Tour Made at the Expense of the Society of Dilettanti*. Clarendon Press.
- Çekilmez, M. (2016). Tralleis'ten Bir Eros Yontusu. *OLBA*, XXIV, 297-322.
- Çubuk, N. (2008). *Hierapolis Tiyatro Kabartmaları*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Dinç, R. (2011). Antiokheia Ad Maeandrum Yakınındaki Roma Köprüsü. A. Öztan ve Ş. Dönmez (Ed.) *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri, Önder Bilgi'ye Armağan Yazıları*. (ss. 111-128). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Dinç, M. (2013). *Tralleis Heykeltıraşlık Eserleri 1996-2002 Kazılarında Ele Geçen Hellenistik ve Roma Dönemi Mermer Heykeltıraşlık Buluntuları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Dinç, M. (2019). Tralleis'ten Grotesk Figürlü Masa Ayakları. T. Demir, M. Ekici, M. Şahan-Dinç ve Ç. M. Tarhan (Eds.), *Rifat Ergeç Armağanı* (ss. 127-132). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Dinç, M. ve Durugönül, S. (2015). Manisa Müzesi'ndeki Hermeler ve Bir Duvar Aplik'i. S. Durugönül (Ed.) *Manisa Müzesi Heykeltıraşlık Eserleri* (ss. 157-162). Oksijen Basım ve Matbaacılık.
- Erim, K. T. (2000). *Aphrodisias*. Net Yayın.
- Fittschen, K. ve Zanker, P. (1985). *Katalog der romischen Portrats in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom 1. Kaiser- und Prinzenbildnisse*. BeitrESkAr 3. Philipp von Zabern.
- Fittschen, K., Zanker, P. ve Cain, P. (2010). *Katalog der römischen Porträts in den Capitolinischen Museen und den anderen kommunalen Sammlungen der Stadt Rom. Die mannlichen Privatportrats 2*. BeitrESkAr 4. Philipp von Zabern.
- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia, with Some Account of Their Antiquities and Geology, Vol. 1-2*. John Murray.
- Helbig, W. (1963). *Führer durch die öffentlichen Sammlungen klassischer Altertümer in Rom*. E. Wasmuth.
- Hinks, R. P. (1935). *Greek and Roman Portrait Sculpture*. British Museum.
- Işık, F. (2007). *Girlanden- Sarkophage aus Aphrodisias*. Sarkophag-Studien 5, Philipp von Zabern.
- İnan, J. (1974). Neue Porträtstatuen aus Perge. *Mansel'e Armağan II* (ss. 643-661). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, J. ve Rosenbaum, E. (1966). *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*. Oxford University Press.
- Kaya, M. A. (2016). *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı*. Pegem Akademi.

- Koch, G. (2001). *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Laubscher, H. P. (1966). Skulpturen aus Tralles, Zu einem neuen Zweifigurenrelief. *IstMitt* 16, 115-129.
- Leake W. M. (1824). *A Journal of a Tour in Asia Minor, with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*. John Murray.
- Lippold, G. (1936). *Die Skulpturen des Vaticanischen Museums* 3, 1. De Gruyter.
- Mendel, G. (1914). *Musées Impériaux Ottomans. Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines II*, İstanbul.
- Niemeyer, H. G. (1968). *Studien zur Statuarischen Darstellung der Romischen Kaiser*. Gebr. Mann Verlag.
- Özgan, R. (1982a). *Yunan ve Roma Devri Tralleis Heykeltıraşlığı*. [Doçentlik Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özgan, R. (1982b). Zur Datierung des Artemisaltars in Magnesia am Maeander. *IstMitt*, 32, 196-209.
- Özgan, R. (1990). İ.S. 1. Yüzyıl Tralleis Yontuculuğu. X. *Türk Tarih Kongresi* (ss. 247-284). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgan, R. (1999). *Die Skulpturen von Stratonikeia. Asia Minor Studien* 32, R. Habelt.
- Özgan, R. (2013). *Roma Portre Sanatı II*. Ege Yayınları.
- Özgan, R. (2015). *Roma Portre Sanatı III*. Ege Yayınları.
- Özgan, R. (2016a). *Hellenistik Devir Heykeltıraşlığı I. Büyük İskender'den Diadochlar Sonrasına*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özgan, R. (2016b). *Hellenistik Devir Heykeltıraşlığı II. Erken Hellenistikten Yüksek Hellenistiğe*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özgan, R. (2018). *Hellenistik Devir Heykeltıraşlığı III. Yüksek Hellenistik*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özgür, M. E. (1996). *Skulpturen des Museums von Antalya I*. Dönmez Offset Basımevi.
- Pfuhl, E. ve Möbius, H. (1977). *Die Ostgriechischen Grabreliefs I*. Von Zabern.
- Poulsen, V. (1974). *Les Portraits Romains II. De Vespasien a la Basse-Antiquite*, Glyptothèque Ny Carlsberg.
- Pozzi, E. (1989). *Le Collezioni del Museo Nazionale di Napoli I 2. La scultura greco-romana, le sculture antiche della collezione Farnese, le collezioni monetali, le oreficerie, la collezione glittica*, De Luca.
- Rosenbaum, E. (1960). *Cyrenaican Portrait Sculpture*. British Academy.
- Ruge, W. (1937). Tralleis. *Realencyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft*, 6, 2094-2128.

- Saraçoğlu A. ve Üreten, H. (2012). Antik Dönemde Aydın ve Çevresindeki Kentler. S. Yaylalı (Ed.) *Aydın İl Tarihi* (ss. 57-98). Özyurt Matbaacılık.
- Smith, R. R. R. (2008). Aphrodisias'ta Yapılan Roma Portreleri ve Mermer Heykeltıraşlık. R.R.R. Smith ve J. L. Lenaghan (Eds.) *Aphrodisias'tan Roma Portreleri* (ss. 9-33). Yapı Kredi Yayınları.
- Smith, R. R. R. (2013). *Hellenistik Heykel*. Homer Kitabevi ve Yayıncılık.
- Smith, R. R. R. ve Ratté, C. (1996). Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1994. *AJA*, 100(1), 5-33. <https://doi.org/10.2307/506295>
- Söner, R. H. (2017). Antiokheia ad Maeandrum Antik Kenti. *Humanitas*, 5(9), 139-153. <https://doi.org/10.20304/humanitas.318518>
- Stemmer, K. (1978). *Untersuchungen zur Typologie, Chronologie und Ikonographie der Panzerstatuen*, AF 4, Mann.
- Strocka, V. M. (1996). Datierungskriterien kleinasiatischer Girlandensarkophage. *AA*, 3, 455-473.
- Stuart-Jones, H. (1912). *A Catalogue of the Ancient Sculptures preserved in the Municipal Collections of Rome, The Sculptures of the Museo Capitolino*. Clarendon Press.
- Şahan, M. (2006). *Yeni Tralleis Kazılarında Bulunan Hamam Rölyefleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Üreten, H. (2005). Roma Dönemi'ne Kadar Tralleis Tarihi ve Attaloslar ile İlişkileri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(38), 195-212. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000241
- Vermeule, C. C. (1981). *Greek and Roman Sculpture in America*, University of California Press.
- Wegner, M. (1979). Verzeichnis der Kaiserbildnisse von Antoninus Pius bis Commodus. *Boreas*, 2, 87-181.
- Winter, F. (1908). *Die Skulpturen mit Ausnahme der Altarreliefs*. AvP VII.I. Verlag von Georg Reimer.
- Wünsche, R. (2007). *Glyptothek, Munich, Masterpieces of Greek and Roman Sculpture*. Beck C. H.
- Yıldırım, N. (2012). Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı. *Mediterranean Journal of Humanities* 2(1), 229-237.